

Instagram: stela_knjige

Facebook: stela

www.stelaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA

Mitch Albom

The Little Liar

Copyright © 2023 by Asop, Inc.

All rights reserved.

Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2024

ZA IZDAVAČA

Marko Sabovljević

UREDNIK

Marina Sabovljević

LEKTURA I KOREKTURA

Borka Slepčević

DIZAJN KORICA

Siniša Subotić

SLOG I PRELOM

Dizajn studio Layout

ŠTAMPA

Alpha print, Zemun

TIRAŽ

1.000

IZDAVAČ

Publik praktikum, imprint Stela

Dobrovoljačka 10/I, Zemun

office@publikpraktikum.rs

011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA

2024

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući foto-kopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

MIČ ELBOM

MALI LAŽLJIVAC

Prevela s engleskog
Gordana Subotić

Stela

*Za Evu i Solomona Nesera i druge koji su nosili
brojeve na rukama i za sve one koji još uvek žale za njima.*

Nisu tvoje uspomene ono što te proganja.
Nije to ono što si zapisao.
To je ono što si zaboravio, što moraš da zaboraviš.
Što moraš nastaviti da zaboravljaš celog života.

Džejms Fenton, *Nemački rekvijem*

Sve se menja, sve osim istine.

Lusinda Vilijams

Prvi deo

1943.

„To je laž.”

Glas krupnog muškarca bio je dubok i promukao.

„Šta je laž?”, neko je prošaputao.

„Kuda idemo?”

„Vode nas u smrt.”

„Nije istina!”

„Istina je”, rekao je krupan čovek. „Ubiće nas kad stignemo tamo.”

„Ne! Premešteni smo! U nove kuće! Čuli ste momka na peronu!”

„U nove kuće!”, dodao je drugi glas.

Škripa točkova voza učutkala je razgovor. Krupan čovek je proučavao metalnu rešetku koja je pokrivala jedini prozor u tom vagonu bez svetla, namenjenom prevozu stoke, a ne ljudi. Nije bilo sedišta. Nije bilo vode. Skoro stotinu drugih bilo je natrpano unutra, čvrsto zbijene ljudske duše. Starci u odelima. Deca u pidžamama. Mlade majke koje su privijale bebe na grudi. Samo je jedna osoba sedela, tinejdžerka u haljini koja joj je pokrivala limenu kofu datu putnicima da se olakšaju u nju. Lice je sakrila rukama.

Krupan čovek je dovoljno video. Obrisao je znoj s čela, zatim se probio između tela ka prozoru.

„Hej!”

„Pazi!”

„Kuda ideš?!”

Stigao je do rešetke i provukao debele prste kroz rupe. Naglas je progundao. Iskrivljenog lica, počeo je da vuče.

Svi u vagonu za stoku su se ućutali. *Šta on to radi? Šta ako dođu stražari?* U uglu, štrkljast momak po imenu Sebastijan stajao je uza zid i gledao šta se sve zbiva. Pored njega je bio veći deo njegove porodice, njegova majka, njegov otac, baka i deka, dve mlađe sestre. Ali kad je video tog čoveka kako cima rešetku na prozoru, pažnju je ponovo usredsredio na mršavu tamnokosu devoćicu koja je stajala nekoliko metara dalje.

Zvala se Fani. Pre nego što su počele nevolje, pre nego što su se pojavili tenkovi, vojnici i psi koji laju, lupanje na vratima usred noći i skupljanje Jevreja u njegovom rodnom gradu Solunu, Sebastijan je verovao da voli tu devoćicu, ako postoji nešto kao što je ljubav kad imaš četrnaest godina.

Nikad nije otkrio to osećanje, ni njoj ni bilo kom drugom. Ali sad, ko zna zašto, osećao se ispunjen njime, i usredsredio se na nju dok je krupan čovek cimao rešetku pomalo je olabavljujući. Poslednjim silovitim trzajem odvalio ju je i ispustio. Vazduh je pokuljao kroz četvrtasti otvor, a prolećno nebo svi su mogli da vide.

Krupan čovek nije gubio vreme. Podigao se, ali otvor je bio previše mali. Njegov debeli torzo nije mogao da prođe.

Spustio se psujući. Mrmljanje se pronelo vagonom.

„Neko sitniji”, čuo se glas.

Roditelji su stezali svoju decu. Na trenutak se niko nije pomerio. Sebastijan je zažmurio stisnuvši kapke, duboko udahnuo, pa zgrabio Fani za ramena i gurnuo je napred.

„Ona može da prođe.”

„Sebastijane, ne!”, uzviknula je Fani.

„Gde su joj roditelji?”, neko je pitao.

„Mrtvi su”, neko je odgovorio.

„Dođi, dete.”

„Požuri, dete!”

Putnici su vukli Fani između mnoštva tela, dodirujući joj leđa kao da time žele s njom da pošalju svoje želje. Stigla je do krupnog čoveka, koji ju je podigao do prozora.

„Prvo noge”, uputio ju je. „Kad padneš na zemlju, sklopčaj se i kotrljaj.”

„Čekajte...”

„Ne možemo da čekamo! Moraš odmah da kreneš!”

Fani se okrenula ka Sebastijanu. Oči su joj bile pune suza. *Videćemo se ponovo*, rekao joj je, ali rekao je to u sebi. Bradati čovek koji je mrmljao molitve nagnuo se da šapne Fani na uho.

„Budi dobar čovek”, rekao je. „Ispričaj svetu šta se ovde dogodilo.”

Zaustila je da postavi pitanje, ali pre nego što je uspela, krupan čovek ju je gurnuo kroz otvor i ona je nestala.

Vetar je dunuo kroz prozor. Putnici su načas bili kao paralisan, kao da čekaju da Fani dopuzi nazad. Kako se to nije dogodilo, počeli su da se guraju. Talasi nade širili su se kroz vagon. *Možemo da izađemo! Možemo da odemo!* Sudarali su se jedni s drugima.

A onda.

BENG! Hitac iz pištolja. Još nekoliko njih. Dok su kočnice kompozicije škripale, putnici su požurili da vrata rešetku na prozor. Nisu imali sreće. Nije ostala da stoji. Kad se vagon zaustavio, vrata su se naglo otvorila, a nizak nemački oficir stajao je na zasenjujućem suncu, s pištoljem u podignutoj ruci.

„HALT!”, uzviknuo je.

Sebastijan je gledao kako ruke padaju s prozora kao mrtvo lišće koje opada s protresene grane. Pogledao je u oficira, pogledao je u putnike, pogledao je u tinejdžerku koja je plakala nad prevrnutom kofom i znao je da su se njihove poslednje nade upravo ugatile. U tom trenutku opsovao je jednog člana porodice koji je nedostajao, svog mlađeg brata Nika, i zakleo se da će ga jednog dana naći i naterati ga da plati za sve ovo i da mu nikad, nikad neće oprostiti.

Da vam kažem ko sam

Možete da verujete u priču koju ćete čuti. Možete da verujete zato što vam je pričam, a ja sam jedino na ovom svetu čemu možete da verujete.

Neki bi rekli da možete da verujete u prirodu, ali ja se ne slažem. Priroda je promenljiva; vrste se razvijaju, zatim nestaju. Drugi bi rekli da možete da se uzdate u veru. Koju veru?, pitam.

Što se tiče ljudi? Pa. Ljudima se može verovati samo da će paziti na sebe. Kad su u opasnosti, uništiće bilo šta da prežive, naročito mene.

Ali ja sam senka koju ne možete prestići, ogledalo koje čuva vaš poslednji odraz. Možete spuštati pogled preda mnom do sudnjega dana, ali budite sigurni da će moj pogled biti poslednji.

Ja sam Istina.

A ovo je priča o dečaku koji je pokušao da me izbegne.

Godinama se skrivao, tokom Holokausta i posle njega, menjao imena, menjao život. Ali na kraju, morao je znati da ću ga pronaći.

Ko bi, bolje od mene, mogao da primeti malog lažljivca?

„Tako divan dečak!”

Dozvolite mi da vas upoznam s njim, iz vremena pre nego što su počele sve laži. Zagledajte se u ovu stranicu dok vam pogled na odluta u maglovitu podsvest. Ah. Evo ga. Niko Krispis, igra se na ulicama Soluna u Grčkoj – poznatog i kao Tesaloniki – grada na Egejskom moru osnovanog 300. godine pre nove ere. Tu su ruševine drevnih kupatila pomešane s tramvajima i vagonima koje vuku konji, gužva na tržnicama maslinovog ulja i ulični prodavci koji prodaju svoje voće, ribu i začine preuzete s jutarnjih brodova u luci.

Godina je 1936. Sunce greje kamene blokove čuvene Bele kule, tvrđave iz petnaestog veka koja je branila obale Soluna, u obližnjem parku deca veselo ciče u igri zvanoj *abariza*, u kojoj dva tima kredom crtaju kvadrate, zatim se jure između njih. Ako ih uhvate, moraju da stoje u kvadratu dok ih igrač iz njihovog tima ne „oslobodi”.

Niko Krispis je ostao poslednji u svom timu. Jurio ga je stariji dečak po imenu Jorgos. Zarobljena deca dovikuju: „Pazi, Niko!” kad god mu se Jorgos previše približi.

Niko se osmehuje. Brz je za svoje godine. Otrči do ulične svetiljke, uhvati se za nju pa je optrči i izleti kao pračka. Jorgos mlatara rukama. Nikov nožni palac dodiruje ivicu kvadrata od krede, a stariji dečak ga pljesne po ramenu.

„*Abariza!*”, viče Niko dok deca trče na sve strane. „*Liberté! Sloboda!*”

„Ne, ne! Uhvatio sam te, Niko!”, kaže Jorgos. „Pipnuo sam te pre nego što si dodirnuo!”

Deca su se ukipila. Okrenula su se ka Niku. Šta će biti? Niko pogleda u svoje sandale. Pogleda u Jorgosa.

„U pravu je”, kaže Niko. „Uhvatio me je.”

Deca iz njegovog tima uzdišu. Udaljavaju se.

„O, Niko”, Źali se jedan, „zašto uvek moraš da kažeš istinu?”

Ja znam zašto.

Uvek mogu da primetim oboŹavaoca.

Sad, moŹda se pitate: zašto da se usredsredim na tog deĉkiĉa? Po ĉemu bi on mogao da bude zanimljiv? Zar ne postoje milijarde Źivota koje bi Istina mogla da podeli, obelodanjujuĉi intimne izveštaje o njihovom vremenu na zemlji?

Odgovor je da. Ali s Nikom vam nudim priĉu o posledicama, jednu koja nikad ranije nije ispriĉana. Obuhvata obmanu, veliku obmanu, ali i veliku istinu, slomljeno srce, rat, porodicu, osvetu i ljubav, onu vrstu ljubavi koja se uvek iznova stavlja na probu. Pre nego što se priĉa završi, postoji ĉak i jedan ĉaroban trenutak, na pozadini beskrajne tapiserije ljudske krhkosti.

Kad završimo priĉu, moŹda ĉete reĉi: „Ovo je nemoguće.” Ali evo neĉeg smešnog u vezi sa istinom: što nestvarnije izgleda, to ljudi više Źele da veruju u nju.

Zato uzmite u obzir ovo o Niku Krispisu:

Do jedanaeste godine nikad nije izgovorio laŹ.

To skreće paŹnju na njega, bar moju. Ako bi Niko ukrao rolnicu iz kuhinje, priznao bi ĉim bi ga pitali. Ako bi njegova majka rekla: „Jesi li umoran, Niko?”, priznao bi da jeste, iako je to znaĉilo da ĉe ga ranije poslati u krevet.

U školi, ako ne bi umeo da odgovori na uĉiteljevo pitanje, spremno bi priznao da nije proĉitao za domaĉi ono što je trebalo. Ostali uĉenici smejali su se njegovoj iskrenosti. Ali Nikov

deda Lazar, koga je Niko obožavao, rano ga je naučio mojoj dragocenoj vrednosti. Kad je Niko imao samo pet godina, sedeli su nedaleko od luke, zureći preko zaliva u veličanstvenu planinu Olimp.

„Drug mi je rekao da tamo žive bogovi”, rekao je Niko.

„Postoji samo jedan bog, Niko”, odgovorio je Lazar. „A on ne živi na planini.”

Niko se namrštio. „Zašto je, onda, moj drug to rekao?”

„Ljudi svašta govore. Nešto od toga je istina. Nešto je laž. Ponekad, ako dovoljno dugo govoriš laži, ljudi poveruju da je to istina.”

„Nikad nemoj biti onaj koji govori laži, Niko.”

„Neću, nano.”

„Bog sve vidi.”

Tri stvari koje treba da znate o Niku Krispisu.

1. Sa izuzetnom lakoćom je učio jezike.

2. Mogao je da nacрта skoro sve.

3. Bio je simpatičan dečak.

Treća osobina pokazaće se važnom kako budemo odmicali. Niko je bio blagosloven najboljim fizičkim odlikama svog visokog, mišićavog oca, trgovca duvanom, i svetlokose majke, koja je volontirala u mesnom pozorištu u nadi da će izaći na scenu. Ne pripisujem sebi zasluge za nečiji fizički izgled, ali mogu vam reći da s kakvim god likom da se rodite, Istina će ga istaći.

Imam oko za to.

Niko je imao to veoma prijatno lice da bi čak i neznanci zastali da mu se dive. „Kakvo divno dete”, rekli bi dodirnuvši mu obraze ili bradu. Ponekad bi dodali: „Ne izgleda kao Jevrejin.” To će za vreme rata takođe biti važno.

Ali ono što je neznance najviše privlačilo Niku, osim tala-
saste plave kose, blistavih plavih očiju, ili punih usana koje su
se širile preko istaknutih belih zuba, bilo je njegovo čisto srce.
Nije u njemu bilo nimalo prepređenosti.

Bio je dečak kojem se moglo verovati.

S vremenom, ljudi u njihovom kraju počeli su da ga zovu
Kioni – grčka reč za sneg – zato što je izgledao tako nedirnut
zemaljskim obmanama. Kako da ne primetim takvo stvorenje?
U svetu punom laži, iskrenost sija kao srebrna folija na suncu.

Ostali likovi

Sad, da bih vam ispričao celu priču o Niku, moram uključiti još troje ljudi s kojima će se stalno preplitati tokom svog neo-bičnog života.

Prvi je njegov brat Sebastijan, koga smo već upoznali u vozu. Tri godine stariji, tamnokos i daleko ozbiljniji, Sebastijan je pokušavao da bude dobar sin, dok je tiho gajio zavist starijeg brata prema svom maženom mlađem bratu.

„Zašto moramo sad u krevet?“, jadikovao bi Sebastijan.

Prevod: *Zašto Niko ostaje budan koliko i ja?*

„Zašto moram da pojedem svu supu?“

Prevod: *Zašto Niko ne mora da pojede svoju?*

Stariji brat bio je koščat, dok je mlađi bio gibak, i sav obuzet sobom, dok je mlađi bio opušten. Mnogo puta dok je Niko zabavljao porodicu komičnim imitacijama, Sebastijan bi se sklupčao pored prozora, s knjigom u krilu, namršten.

Da li je Sebastijan bio istinoljubiv kao Niko? Nažalost, ne. Lagao je o uobičajenim stvarima kao što su pranje zuba, uzimanje sitnine iz očeve fioke, o tome da je bio pažljiv u sinagogi i, kad je dospeo u adolescentske godine, o tome zašto se predugo zadržava u kupatilu.

Ipak, stariji dečak je bio nepopustljivo privržen svojoj porodici, majci Tani, ocu Lavu, dedi i baki Lazaru i Evi, svojim sesticama bliznakinjama Elizabet i Ani, i da, kad bi ga pritisli, čak i svom mlađem bratu Niku, koji mu je bio suparnik u jurcanju kroz tržnicu maslinovog ulja, ili u plivanju na plažama u istočnom delu grada.

Ali Sebastijan je najprivrženiji bio devojčici po imenu Fani.

Fani je treća osoba u priči o malom lažljivcu. Pre vožnje vozom koja će joj zauvek promeniti život, Fani je bila stidljiva dvanaestogodišnjakinja na pragu devojaštva, lica u cvatu, blistavih očiju boje maslina, punih usana, stidljivog osmeha i vitkog raspupelog tela. Vrana kosa joj je u spiralnim kovrdžama padala na uska ramena.

Fanin otac, udovac po imenu Šimon Nahmijas, imao je apoteku u Ulici Egnatija, a Fani mu je, njegova jedinica, pomagala da poređa lekove na police. Sebastijan je često svraćao u apoteku pod izgovorom da mu treba nešto za majku, ali u sebi se nadao da će biti malo nasamo s Fani. Iako su se celog života poznavali i zajedno se igrali kao deca, stvari su se poslednjih meseci promenile. Sebastijan je osećao grmljavinu u stomaku kad god bi ga Fani pogledala. Ruke su mu se znojile.

Nažalost, Fani nije osećala jednaku privlačnost. Kao mlađa, išla je u razred s Nikom i sedela je tačno iza njega. Dan nakon svog dvanaestog rođendana, obukla je novu haljinu koju joj je otac kupio, a Niko se, uvek iskren, osmehnuo i rekao: „Danas lepo izgledaš, Fani.”

Od tog trenutka, njeno srce je kucalo za njega.

Rekao sam da primećujem stvari.

Ali dobro. Kako bismo zaokružili uvod, vratimo se onom vozu koji je u leto 1943. jurio iz Soluna ka Centralnoj Evropi. Mnogi danas ne znaju da su nacisti, u svojim nastojanjima da osvoje kontinent, zauzeli Grčku i tu vrelu zemlju proglasili svojom. Ili da je pre rata Solun bio jedini evropski grad s većinskim jevrejskim življem, što ga je činilo savršenom metom za naciste i njihove Šučštafel, to jest SS trupe. Tamo su uradili ono što su uradili u Poljskoj, Mađarskoj, Francuskoj i drugim zemljama: zarobili Jevreje i odveli ih u njihovu klanicu.

Krajnje odredište tog voza iz Soluna bio je logor smrti, onaj po imenu Aušvic-Birkenau. Krupan čovek je bio u pravu. To putovanje nije im donosilo ništa dobro.

„HALT!”, ponovio je nemački oficir dok se probijao između putnika ka prozoru. Bio je nabijen, debelih usana, lice mu je bilo zategnuto, kao da nije bilo rezervne kože da omekša njegovu izraženu bradu ili istaknute jagodice. Mahnuo je pištoljem ka rešetki na podu.

„Ko je ovo uradio?”, upitao je.

Glave su se spustile. Niko nije govorio. Nemač je podigao rešetku i proučavao njene oštre ivice, zatim se zapiljio u bradatog muškarca, onog koji je Fani rekao da „bude dobar čovek” i da „kaže svetu šta se ovde dogodilo”.

„Jeste li vi, gospodine?”, prošaputao je Nemač.

Pre nego što je bradati čovek stigao da odgovori, Nemač ga je udario rešetkom po licu i odrao mu kožu na nosu i obrazima. Bradati čovek je jauknuo od bola.

„Ponovo ću pitati. Jesi li to bio ti?”

„Nije on to uradio!”, zavapila je jedna žena.

Nemač je pratio njen pogled do krupnog čoveka koji je ćutke stajao pored prozorskog otvora.

„Hvala vam”, rekao je Nemač.

Podigao je pištolj i ustrelio krupnog čoveka u glavu.

Krv je isprskala zid vagona kad se krupni čovek srušio. Od odjeka pucnja putnici su se skamenili. Istina je (a trebalo bi da ja to znam) da je bilo dovoljno ljudi u tom vagonu da savladaju nemačkog oficira i ubiju ga. Ali u tom trenutku nisu mogli da me vide. Videli su samo ono što je Nemač želeo da vide. Da on, a ne oni, upravlja njihovom sudbinom.

„Hoćete da izađete kroz prozor?”, upitao je. „Vrlo dobro. Pušću jednog od vas da ode. Ko bi to trebalo da bude?”

Okrenuo je glavu levo pa desno, posmatrajući unezverena lica pred sobom. Zaustavio se na mladoj ženi koja je držala svoju bebu.

„Ti. Idi.”

Žena ga je pogledavala. Zaputila se ka otvoru.

„Čekaj. Prvo mi daj svoje dete.”

Žena se skamenila. Jače je privila dete uza se.

„Jesi li čula šta sam rekao?”

Uperio joj je pištolj u nos pa zgrabio dete slobodnom rukom.

„Sad možeš da ideš. Požuri. Kroz prozor.”

„Ne, ne. Molim vas”, majka je zamuckivala. „Ne želim da idem, ne želim da idem...”

„Pružam ti priliku da živiš. Zar mi niste zbog toga uništili rešetku?”

„Molim vas, ne, molim vas, *molim vas*, moje dete, moje dete.”

Žena je pala pred noge svojih zarobljenih sapatnika. Oficir je odmahnuo glavom.

„Šta je to s vama Jevrejima? Kažete da nešto hoćete, a onda nećete.”

Uzdahnuo je. „Dobro. Rekao sam da jedan od vas može da ode. Moram održati reč.”

Prišao je prozoru pa brzim zamahom izbacio dete kroz otvor. Dok je majka jaukala, a zatvorenici drhtali, samo je Sebastijan pogledao u oči oficira, dovoljno dugo da ga vidi kako se osmehuje.

Oficir se zvao Udo Graf.

On je četvrti lik u priči.

Parabola

Kad je Bog hteo da stvori čoveka, okupio je sve najvažnije anđele da razmotri s njima valjanost te zamisli. Hoće li se to dogoditi? Da ili ne?

Anđeo milosrđa je rekao: „Da, nek čovek bude stvoren, jer on će činiti milosrdna dela.”

Anđeo pravednosti je rekao: „Da, nek čovek bude stvoren, jer će činiti pravedna dela.”

Samo se anđeo istine usprotivio. „Ne, nek čovek ne bude stvoren, zato što će biti neiskren i govoriće laži.”

Šta je, onda, Gospod uradio? Razmotrio je sve što je rečeno. Potom je prognao Istinu iz raja i bacio je u dubine zemlje.

Pa, kao što vaši mladi kažu: to boli.

Priča je istinita. Kako bih, inače, ja bila ovde i pričala vam?

Ali jesam li pogrešila što sam upozorila Boga da će čovek biti varljiv? Očigledno nisam. Ljudski rod stalno laže, naročito svog Stvoritelja.

Ipak, razlog mog progonstva iz raja predmet je žučnih rasprava. Neki kažu da sam zakopana u zemlji kako bih se izdigla kad se ljudski rod uzdigne do svoje najbolje prirode. Drugi kažu da sam namerno skrivena, jer moja vrlina premašuje vaše sposobnosti.

Ja imam sopstvenu teoriju. Verujem da sam bačena na zemlju kako bih se razbila u milijarde komadića, i kako svaki od njih nalazi put do ljudskog srca.

A tamo napredujem.

Ili umirem.